

МЕЖДУ ДЕТСКИЯ АВАНГАРДИЗЪМ И ПАРОДИЙНОТО МУ ОТРИЦАНИЕ

(За художествените преображения на една тема
в прозата за деца на Цв. Ангелов)

Петър Стефанов

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“

Резюме. Работата разглежда прозата на Цв. Ангелов за деца като поредица от културно-идеологически жестове в преobraженията на единсъщият – верността към лагерно-пионерската тема. Анализът проследява как се мени художествената концепция на писателя в стремежа му да бъде в крак с либерализацията на естетическата норма, как се трансформира пионерският мит в литературата. Целта е да се покаже естетико-концептулната ограниченост на нормативно зададеното изкуство, което не само разкрива истината за детското битие, но и скрива нещо от нея.

Keywords: children's literature, normativism, pioneer theme, parodicity

Още с налагането на новата власт след 1944 г. започват да се утвърждават принципите на една нова идеология, която има за цел да ускори и легитимира предстоящата радикална обществена трансформация. В тази операция се отделя особено място на младото поколение, призвано да бъде истинският създател на новия свят. Налага се тезисът, че бъдещият строй не е възможен, без децата да бъдат социалисти. Идейното и художествено възпитание на подрастващите се превръща в задача със стратегическа важност, за чието изпълнение не се жалят усилия и средства.

Създаването на масовата пионерска организация „Септемврийче“ става важно средство за новия тип възпитание, а пионерската тема в литературата за деца задълго става равнозначна на съвременната тема. Силно политизирайки се, детската литература извежда на преден план възпитателното начало, което генетично носи в себе си. Така писателите започват не просто да отразяват една нова реалност, но и да съучастват в нейното утвърждаване.

Една от важните разновидности на пионерската тема става лагерното битие на децата, доколкото детските лагери се превръщат не само във форма на организиран отход, но и на идеологическо възпитание. Лагерният живот сменя морално-идеологическата формула на времето, отношенията между човека и обществото; той става микромодел на новата социална система и

новите обществени отношения. От една страна, творбите от този тип целят поетизация на лагерния живот, който е сам по себе си интересен за децата (все пак ходенето там е въпрос на чест) – затова по правило в тях той е представян като празник, като съновидение, съчетава красотата на живота сред природата и безгрижното детство. В същото време те враждат по един очевиден начин нормативните предписания на детската литература, сливащи се с новия обществен идеал, на който техните автори отдават таланта си.

Писателят с най-съществен принос в лагерно-пионерската тема – две повести и един роман – е Цветан Ангелов. Тази особена вярност към темата е интересна и сама по себе си, доколкото нейната реализация във времето снема важни етапни особености на литературния процес в творчеството за деца. Пренебрегнатата и почти презряна днес, разглежданата тематика е свързана с детството на много от съвременниците ни, което прави още по-любопитно вглеждането в нейните по-явни или по-скрити мотивации.

Кръщението на писателя в лагерния „жанр“ започва с повестта „Честна дума“ (1950). Несъмнено той пристъпва с убеденост и познания в тази сфера – доколкото две-три години по-рано е написал очерк с показателното заглавие „Лагер наш незабравим“. Погледнато от днешна гледна точка, повестта се отличава с пластичен изобразителен маниер, особено в представяне на природната действителност, съчетан с известен схематизъм на конфликтите и вътрешните преживявания на героя, в който са застинали черти от култовския период в литературата. Отличникът Здравко не е допуснат до пионерския лагер (обиден, че за училищния поход му отреждат да носи само санитарната чанта, той пакости на организацията, за което е наказан). Той страда, а семейството му още повече. Момчето отива с колесарчето в планината уж за дърва, но се оказва, че отива там, защото нещо инстинктивно го тегли към лагера, към другите, защото там е неговото място, а по волята на случая е принудено да се крие и отдалеч да наблюдава живота на другарите си. Страх, срам, желание да бъде с останалите и любов към лагерния живот разкъсват сърцето му. Тайното присъствие на Здравко в гората е разкрито от лагерниците и той е приет от колектива като завърнал се блуден син. Но това завръщане е дадено не като просто действие, а като нравствен и символичен акт на разкаяние и прошка.

Вижда се, че основният конфликт е между колектива и индивида, съгрешил спрямо него. Да бъдеш сред общността, е висше благо, да бъдеш низвергнат от нея – нещастие. Самостта е последица на пасивността, егоизма, горделивостта, безделничеството. Сам индивидът е нищо, колективът е всичко – той е силата, истината, прошката, любовта, верността, дружбата. Всеки опит да бъдеш различен се оценява като враждебен към общностното начало и се подлага на остракизъм.

Обещанието на Здравко да бъде изпълнителен, скромнен, да не се възгордява, звучи тържествено патетично. Той моли за правото първо да заслужи до-

верието на другарите си, а чак тогава да получи тяхната прошка. Това е върховен миг на нравствено преживяване, екстатично приобщаване към колектива. Свидетели сме на почти религиозен обет – пионерската „честна дума“. Самото заглавие на творбата оголва до неимоверност нравствено-посветителната ѝ ориентация. Повестта става знакова за пионерската тема, нейно образцово презентиране.

Сред най-тоталитарните аспекти на творбата е това, че колективната прошка е дадена като вид изтезание, групов ритуал, част от езическа инициация. Налице е експлоатиране на естественото желание на индивида да търси сигурност в общността чрез налагането на външни спрямо естествените му интереси критерии и цели.

Здравко е новият, съвременният герой – замислен като характер, с очевидна амплитуда между горделивостта и прекаленото самочувствие и умението да разбира тежненията на колектива, да удържа честната дума. Син на работник, той е изграден като образ в паралел с образа на Камен, който, според тогавашните догматични клишета, носи неустойчивостта на селската психика – герой на похода, председател на отряда, той не издържа на повика на земята и избягва в село, за да участва в жътвата.

Ситуациите в лагерното битие на децата, разговорите, които те водят, възпроизвеждат утвърждаващи се социални модели и роли на поведение (субординация, отдаденост в името на общия интерес, любов към труда, топлината на колективното тяло). Често се решават остри морални казуси. Логиката на сюжетното действие и моралните аргументи внушават качествата на задружния живот; лагерът се представя като нов роден дом на детето. Той е място, където се спазват редът и дисциплината и не се правят компромиси. В него децата се готвят за бъдещи бойци в битката за утвърждаване на комунистическия строй.

Последната лагерна вечер е дадена като тържество на единението между деца и възрастни. Получено е писмо от Г. Димитров, който кани у дома си активистите на тази лагерна смяна. При срещата с тях той им дава важни наставления – да се учат, да слушат пулса на народа, да не се боят от нищо, да не отстъпват пред трудностите. В тези сцени идеологическата норма е възпроизведена буквално. Те са върхов израз на политико-идеологическия смисъл на пионерските лагери, на обслужващия характер на тази книга и този тип произведения, на властово ориентираната ценностна насоченост на детската литература.

Цв. Ангелов показва в повестта определена белетристична сръчност. Опитва се да представи героите си като характери с богат вътрешен живот. Част от битието на децата е дадено чрез техните лагерни дневници. Търси по-сложна игра с гледните точки. Особено интересен е разказът в сцените, съзвучни с детските представи за героика. Възлова за творбата е сцената, в която Здравко

се качва по гигантския смърч, за да хване орела. За съжаление, тук символичното отношение към света е подчинено на биологизаторско-натуралистичния познавателен подход. Цялостната идея да бъде убит орелът не звучи съвременно и хуманистично.

В наше време тази повест е абсолютно неконвертируема. И не само защото пресъздаваната лагерна реалност е достатъчно чужда на съвременните деца и че фактурата е много „селска“, но защото творбата е много дидактична, прекалено идеологическа, носи белезите на тоталитарното изкуство. Даже е малко странно, че тя има седем-осем издания. Но тя е преиздавана непрекъснато, защото съдържа в завършен вид идеологическата норма в литературата за деца. Тя е нормативно образцова за новия тип словесност за подрастващите, в частност за лагерно-пионерската тематика. И когато постепенно тази тематика атрофира или еволюира, книгата продължава да се преиздава като доказателство, че нормата е все още жива и действена.

Писателят не може да не е бил наясно, че тази творба, макар и придобила „класически“ статут, силно изостава от бързоменящия се живот, който поставя постоянно нови императиви. Знаем, че литературният процес в ония години е доста противоречив, че с времето нормата се либерализира. Цв. Ангелов има своята роля в тази промяна. Едва ли изненадва някого фактът, че през 1964 г. излиза повестта „Златотърсачи“ – нова редакция на лагерната тема, с друга концепция в представяне на пионерската действителност, с освежена повествователна формула.

Между двете повести има петнадесетина години – време на сериозни социално-психологически промени, на усещането за възход и процъфтяване – на полета на Гагарин, на засилена урбанизация, на увеличаващо се благосъстояние и социално спокойствие. Това е време на духовно размразяване, на либерализиране на нормата, на по-разкрепостено художествено съзнание, в резултат на което литературата става по-свободна и автономна.

Не е случайно, че първата разлика писателят е потърсил именно в характера на повествователния дискурс. Прави впечатление, че всевиждащият разказвач се раздвоява между характерни роли – автор и повествовател. Чрез думите на автора текстът непрекъснато се самокоментира. Авторското слово стои близо до сказовото слово, между автор и читател има непосредствена връзка – постига се естественост, близост, доверителност, т.е. сякаш те седят на една маса и си разказват.

Освен представяне на главната случка се вкарва и друга информация – коментират се изкуството, писането, творческият процес, читателят става съпричастен на тайните на творчеството, на художествената фикция. Тази поетика цели развиване на чувството за художествена условност, литературния вкус на децата. Тя подтиква читателите да мислят, води ги в процеса на

тълкуване. Получило се е свежо повествование с овладяване на прекомерния драматизъм.

Още в началото се задават метафоричните кодове, в които ще се осъществява семиозисът. От една страна е топиката на нормалното, щастливото и спокойно ежедневиe на децата, на „сега“. От друга страна, още в първите страници Цв. Ангелов иносказателно загатва, че в зоната „отвъд“ има места, заредени с напрежение и тлеещи въглени, на бури и сприи, очертавани от страшната орлова сянка (местността Горнилище), на опасното, труднодостъпното, на дивото и плашещото – предизвикателство за любопитния и търсещ човешки дух. Страхното приключение на децата е положено в това пространство на текста – на екстремното излизане от спокойното настояще в зоната на необикновеното, изключителното, на онова, което не се случва всеки ден, но в което се оглеждат онези невидими душевни промени, които характеризират битието на детето „сега“ и които в един момент започват да граничат с подвига.

Сюжетната схема овещества доста нагледно тази символична концепция. Още по време на миналогодишния лагер при един колективен поход в планината Васката и Павката откриват желязна руда. От завист, че не е единствен откривател, Павката скрива чантата с рудата и картата. Сега Васката подтиква две момчета – Горан и Пешо, да отидат уж заради тръпката в старата златна мина, а всъщност, за да потърси чантата си и ново доказателство за откритието. Това бягство (подслушано от Павката) става повод за тревога в лагера и за това да бъде организиран спешен отряд, чиято цел е намирането и спасяването на избягалите, още повече, че тези стари минни галерии постоянно се срутват, а и се задава буря в планината. Бягството, търсенето, тревогата, бурята са опорни точки на сюжета, в който всички деца получават своето кръщение в борбата с трудностите, със себе си.

А и лагерният началник Петров вижда в това повод да „окопее“ емоциите на децата, да ги подложи на изпитание, за да се почувстват истински пионери, спасители на другарите си. Неговите разсъждения са много показателни за възпитателните норми на епохата. Той казва: „Децата получават много; книга и топка, веселие и безгрижие, песен и златни сънища... Добре се грижим ние за здравето и спокойствието на децата. Ние ги щадим от опасностите, пазим ги от безпокойствието. А те... те ламтят за приключения, за среща с опасното, за тревожни мигове... Аз съм уверен в едно: тревогите, трудностите и опасностите изграждат силни, мъжествени, твърди характери. За децата и невинната игра на опасности е добра и насъщна като хляб“. Този тезис е типичен за поезията на мечтата в детската литература по време на социализма. Той е в синхрон с изискванията за комунистическото възпитание. В отличие от „буржоазната“ детска литература, ортодоксално социалистическата (пионерската) залага на този тезис и го тълкува по своему. Цялата творба на Цв. Ангелов

е построена върху него. Думите на началника Петров са думи на писателя Ангелов.

В словата на пионерската песен, която запява Радойчо барабанчикът, подхванати от другите (героите се спускат в бездните, сноват в снежните пустини, летят в небесната вис, тръба обгаря ги, компасите следят) всъщност точно се описва и онова, което се случва с децата тогава, техните собствени чувства на вълнение от предприетата спасителна акция. Лъсват онова вълнение, онази приповдигната нагласа, онова голямо светло многозвучие, които формира утопично-колективната еуфория. Песента е втъкала чувството, което завладява децата на тръгване, но то е чувството, което идеологията внушава като крайна цел – да създаде онази лична приповдигнатост, която попива усещането за общностна сила, за колективна екзалтация. Книгата влиза в резонанс с трептенията на пионерския мит, прелъстително-утопичната бодрост на пионерската песен-марш отвежда към дълбините на някакво колективно безсъзнатено.

Този тип литература слива по особен начин мит и реалност. Те са смесени в някаква степен в самия живот, но тук кръстоската им е подчертана. Новата идеология създава нов човек, с ново съзнание, т.е. образът на пионера е в някаква степен реален – детето, формирано по идеологическата мяра. Но за да стане то такова, му дават примери; казват му: „Бъди! Колко е хубаво!“ . В тази технология литературата се явява важно средство – тя задава модела за истински пионер и за това как се става такъв. Тя представя реалните черти на детето тогава, но добавя към тях нови, или по-скоро, в готовата идеологико-естетическа матрица сипва и реалните черти на детето. И казва, че образът на пионера е взет от действителността.

Повествователният сюжет на повестта се стреми да разгъне този митичен образ в реалистична случка с конкретни деца, сякаш взети от живота. Матрицата е усвоена като убеждение – сега следва да се задейства формиращата ѝ роля.

И доколкото живеят човек е морално същество, творбата не може да мине без морален конфликт. Както в „Честна дума“, и тук в основата стоят завистта и честолюбието, които объркват нормалния порядък и създават извънредни обстоятелства. Възниква характерна двойка – двама приятели се превръщат в протагонист и антагонист. Единият до края остава принципен и почтен, готов на саможертвен жест в името на геологическата наука, другият трябва да преживее катарзис, да развие своята личност. В този процес важна роля играе и колективната съвест, която му помага да се справи. Приятелството е възстановено. Пътят на моралното съзряване е очертан. Акцентирана е висшата ценност – „златцето“ са другарите на детето.

В съгласие с тази морална концепция децата преодоляват себе си и спасяват Виската. Бурята в планината е описана много въздействащо. В рамките

на цялото тя придобива функцията на ефектна емоционална поанта, образ на онези стихии, които трябва да преодолеем в живота и у себе си, за да постигнем целите си. Тя превръща похода в рисковано и опасно приключение и преживяване, изпитание на детските характери.

В повестта е налице нещо от онова, определяно навремето като „детски авангардизъм“, може би последни остатъци от него – характерна „болест“ на детската проза тогава, свързана с хиперболизиране на детските възможности. В много творби децата действат като възрастни: залавят диверсанти, откриват природни залежи, извършват различни героични постъпки. В писмото на Васил до родителите му детският героизъм има своя патетично-романтична поанта. По зададените от идеологическата норма естетически предписания деца и възрастни живеят общ живот, в който има посока, събираща техните усилия. В метафоричната концепция на „Златотърсачи“ родените след 1944 г. събарят гнилите подпори на капитализма, разрушават златната мина на мамона.

И в тази своя творба писателят си служи с образа на орела като символ. Разбира се, тук той поправя грешката от „Честна дума“ – орелът не е убит, но не е освободен от изначалната негативна конотация – в съгласие с легендарно-митичното народно гледище той е предводителят на бурята, в която ще се окажат малките герои. Явно, идеологията на този символ не се променя – орелът е божество на тъмното небесно царство, величествен хищник, фигура на дивите и необуздани природни сили, които човекът на бъдещето трябва да овладее.

Докаато в „Честна дума“ детето е по-близо до природата, по-еднопланово, опалено от слънцето, с по-природна сензитивност, дете на една все още груба действителност, в която хлябът се изкарва с тежък труд, то децата в „Златотърсачи“ са дадени като достатъчно огражданени, интелигентни, с повишена чувствителност и буден ум (Чапурко пише стихове, Спасун е нещо като екстрасенс), свикнали с повече ласка и грижи в семейството, деца на един подреден и културен бит. Ако в живота на тези деца се случи нещо извънредно, то може да е само по недоразумение. Затова и повествователната история е функция на куп съвпадения и обстоятелства.

Но в биографията на творбата има и още нещо, свързано със социално-то полагане на творческия акт при социализма, нещо, което допълнително сближава двете повести. Текстът не само не крие, но изтъква юбилейния си характер – книгата излиза през 1964 г., в двайстата годишнина от революционната промяна на 9.09. 1944 г. Постъпката на Васил (откритието, което иска да направи) е също посветена на „двайсетгодишнината на свободата“. Реалността и изкуството преминават по характерен начин едно в друго. Творбата е своеобразно рапортуване пред партията и държавата за добре свършената работа по създаване на бодро и жизнерадостно поколение.

Повестта „Златотърсачи“ закономерно става култово произведение на пионерската тема и се радва на няколко издания.

Но странно – само две години след нейното излизане Цв. Ангелов издава още една творба в този жанр, обозначена този път като роман – „Ключът с деветте брилянта“. Впечатлява фактът, че толкова бързо, почти без изчакване, писателят продължава лагерната история. Нещо повече, съзнателно разиграва този роман като продължение именно на „Златотърсачи“ – лагерът е все на същото място, налице са общи герои, общи спомени и т.н. В стилистично отношение романът обаче е нещо доста по-различно. Какво се е случило?

Първото, което идва наум, е, че самото време бързо се променя – обществено съзнание, менталност, литературен вкус, самосъзнание на детската литература – основание писателят да не иска да се самоповтаря в любимата си лагерно-пионерска тема. От една страна, „Златотърсачи“ се радва на огромен успех, който трябва да бъде продължен. Писателят е напълно уверен в собствените сили и не може да чака дълго. От друга страна, е налице нов повей, на който той не може да не реагира. Детският авангардизъм, като характерен модел на приключенското, е изживял модата си и трябва да се зададе друг модел. А кой може да го направи по-добре от доказания майстор на жанровата форма. Романът е пореден жест на писателя в преображението на единосьщието – верен на любимата лагерна тема (на идеологическата поръчка), но търсещ нови изразни средства и по-модерна трактовка на проблема.

В „Ключът с деветте брилянта“ чистият сюжетен разказ на всевиждащия разказвач е заменен от дневника-повест на две момчета, които последователно описват лагерните си преживявания, центрирани около една (квази) детективска история. Отново е налице персонажна двойка, но изградена не на принципа на антагонизма, а на допълването. Момчетата с прозвища Камзахас и Павантал (имената игрово се преплитат със странните и загадъчни имена Гаргантюа и Пантагрюел) са приятели – единият е лагерник-пионер, а другият – гимназист, единадесетокласник, отряден ръководител. И двамата са изключително интелигентни, от артистични градски семейства, софиянчета, но с момчешка склонност да налагат собствените си фантазии върху действителността, при което възникват неочаквани конфликти, постъпки и преживявания. Пионерската реалност вече е напълно „спокойна“, не съдържа в себе си „голямото“ приключение. То е повече в съзнанието на децата, в стереотипните образи и модели, чрез които те са свикнали да възприемат действителността.

Обичайната лагерна материя, позната от предишните повести (и която би свалила цената на разказа) – походи, спорове, заседания, акции, културни дейности, е почти изцяло туширана, изгласкана в сюжетната периферия, а на преден план е изведена обсебеността на героите от „тайната“, която са узнали.

Коя е тази тайна? Нашите герои случайно улавят разговора на лагерното началство, в който става дума, че един от ръководителите присъства там

инкогнито под името Чернев (това е писателят Д. Игнатов, познат от „Златотърсачи“); в този разговор Чернев прави странното признание, че от утре ще започнат да търсят ключа с деветте брилянта – всъщност метафора на деветте тайни (условия), които правят децата истински пионери, а живота – щастлив. Разговорът, в който се споменават бърлоги, сигнали на морз, кукумявка и други загадки, възбужда въображението на героите и те решават да разплетат сложния възел. Започват да си водят дневник и дават клетва да умрат, но да разкрият тайната на ключа с деветте брилянта и да разбият на пух и прах коварните замисли на Черния.

Лагерният архетип е фундаментален и тук, но някак облагороден, рафиниран, интелектуализиран. А самата лагерна тематика в детската литература, идеята за детското приключение намира своя иронична самооценка. Детският авангардизъм, свойствен на цял период в развитието на приключенското детско четиво (най-високите му образци са може би в произведенията на П. Вежинов – „За честта на родината“, „Следите остават“, „Приключение на тихата улица“), е отчетливо пародиран. Някои от ситуацияите, ако не всички, са нарочно преиграни и неправдоподобни. Главните действащи лица са представени като особена порода герои, отличаващи се от масата деца – носители са на специална, нетрадиционна типичност.

Загатнатият в „Златотърсачи“ нов повествователен похват тук получава допълнително развитие – да разкажеш като истинско едно мнимо приключение, което, макар и мнимо (чрез грешно разчетени знаци и смисли), на психологическо ниво е преживяно като напълно действително. Това, че героите се саморазкриват, освен автентичност създава висок психологически градус на преживяването, инспирирано от „драматични“ външни тласъци. Да живееш на една ръка от „престъпници“, „злодейци“ и „шпиони“, да общуваш с тях ежедневно, да си в тяхното обкръжение, изисква голямо, необикновено напрежение на душевните сили, стигащо до емоционален шок и ужас.

Отсъства спокойният рисунък, а всичко е подчинено на едно емоционално възбудено, неспокойно юношеско съзнание, обременено с ерудитски натрупвания и стереотипи на поведение. Това съзнание е под влиянието на една емоционално напрегната, криминално оцветена, картина, която непрекъснато търпи корекции спрямо обективната реалност и възбужда техните вълнения.

Момчетата разказват с „грижа“ за читателя, поддържат постоянно интригата, повтаряйки собственото си пребиваване в неизвестността на историята. Те въвеждат от преживяното на малки порции и по този начин още повече изострят вниманието. Една от атрактивните особености на повествованието, имаща за цел не само да разнообразява вътрешния ритъм, но и да засилва интригата, е постоянната смяна на героите в ролите им на разказвачи: „Е, разправай, Павантал!“; „Е, разправай, Камзахас!“.

В крайна сметка, писателят успява да сътвори една симпатична и интригуваща квазиприключенска история, в която да даде простор на своето усещане за живота на тогавашните деца, да направи портрет на младия съвременник ведно с определена оценка и морална характеристика на живота тогава. Акселерати и инфантили, те са герои с въображение, с голяма обща култура, служат си с пословици и афоризми, познати им са вече теориите за космическия произход на човечеството, чували са за Баалбекската веранда и „Богат от Джабарен“ в Тасила. Те знаят за красивата бразилска пеперуда *морфо менелаус*, за вулкана Китуро, чиято лава се стича в езерото Киву. Въпреки че сгрешават в преценката си, героите са достойни, разсъдливи и смели.

Целият разказ е една поетизация на детството и юношеството с неговите романтични нагласи и мечтания, с неговия идеализъм и чистота. Героите на този роман не пасат кози като бащите си, тяхната, ако използваме думите на автора, коза врещи в епохата на спътниците и космическите полети.

Не само не може да се отрече, но следва да се подчертае искреното отношение и любов на писателя към децата – рисува множество симпатични пубери, всеки от които с характерна физиономия и нрав. Правилата на общото живеене стесняват индивидуалните крайности, своенравия, егоизми и в някаква степен изравняват образите в гамата на приветливо подстриганата, лъчезарно наивна детска същност.

Бедно селско чедо, Цв. Ангелов искрено вижда в новото детство възплъщение на своя идеал за справедливост и детско щастие. Покрай всичко друго, в най-представителните откъм одобрението на властта творби на онова време светът е видян през погледа и светогледната призма на обикновените шаячни момчета, дошли с по една торбичка в столицата, за да я завоюват (А. Босев, Кр. Григоров, Цв. Ангелов, Н. Зидаров) и за които ситото и спокойно мечтателно съществуване на детството е като че ли най-високият им естетически идеал.

А колективното битие на детските лагери е преди всичко социално-оздравително битие. Там по правило са само здрави деца (ако са болни, те са там, за да се поправят), присъстващи с онази своя хипостаза, която е извън личните семейни проблеми и драми. В лагерното битие различията – интелектуални, социални и волеви, са потиснати. Лагерният живот е живот на децата с жизнерадостен мироглед, свят на песни, радости и игри. За тъжното, трагичното няма много място, никак даже.

Тази философия е във връзка с характерния за времето оптимизъм, произтичащ не само от предпоставката за неизбежната победа на комунистическия строй, но и от лъжовната постановка, че при социализма човекът не може да има тъмни страни (у него всичко трябва да бъде прекрасно); такива са присъщи на живота в капиталистическото минало.

Ето защо пионерската действителност, респективно пионерската тема в литературата, има подчертано унифициращ характер. Тази действителност не

е хранителна среда за яркия индивидуализъм, за екзистенциалните чувства, за утвърждаването на различието като ценност, за възможността да бъдеш такъв, какъвто искаш. Подобни модуси на човешката личност, уви, са трудно допустими в лагерния колектив и живот. Те биха създали дисонанс и объркване в иначе ясната и стройна схема на социалистическия хуманизъм. Те не са желателни, защото самото отказване от желанието да вървиш в строя влече укор и презрение. Единствено нормалният живот е колективният и пред теб остава възможността да тлееш в горда самоизолация или да се разкаеш и приобщиш. Най-ярките индивидуалитети в творбите от този тип са най-ярките въплътители на колективното начало. Такова е проклятието на свърхуниформираните, тоталитарни по същество, общност и съзнание – друг е въпросът, че животът не се подчинява докрай на този модел и постоянно прелива извън неговата дисциплинираща прегръдка.

В основата на повествованието и на „Златотърсачи“, и на „Ключът с деветте брилянта“ стоят силните чувства, преживени от децата. Благодарение на случайността те се докосват до драматичното, дори до героичното. Но какво остава за тях в останалото време от живота им – „книга и топка, веселие и безгрижие, песен и златни сънища“. Проблемът е в това, че за ортодоксалния представител на детската литература по време на социализма сякаш няма други проблеми. Пионерската литература наистина върши в своето време някаква полезна работа, но затуля много от ежедневието ритъм на битието, от екзистенциалния периметър на творчеството.

В нея преобладава фанфарно-песенното начало, потоци от слънчева светлина се изливат над непомрачената детска същност. Ако има нещо тревожно, то са леки бразди върху спокойната повърхност. И парадоксално: уж охотно даваща опасности на децата (отваряща към пълнотата на живота), каноничната социалистическа детска литература ревниво предпазва децата от определени „опасности“, разбирай – от други възгледи за живота и човешкото съществуване. Най-големият апологет на поезията на мечтата в детската литература – Г. Струмски, често настоява, че децата не трябва да растат като краставички под похлупак, но всъщност социалистическата детска литература на практика държи децата именно под похлупак.

Лагерният „дискурс“ в пионерската литература представя битието на съвременното дете като битие, лишено от грижи и тежоби, от човешки драми. И по този начин той става нещо, което не само показва истината, но и скрива част от нея, особено онези нейни страни, които са хранителна среда на дълбоката, автентичната, екзистенциално укорената литература. Онази истина, която остава извън предписанията.

**BETWEEN AVANT-GARDISM FOR CHILDREN AND ITS
PARODIC DENIAL**

**(About the artistic transfigurations of a theme in the fiction for children of
Tzvetan Angelov)**

Abstract. The paper examines the children's fiction of Tzvetan Angelov as a sequence of cultural-ideological gestures within the transfigurations of the Consubstantiality: namely the loyalty to the young pioneer camping topic. The analysis follows the shift in the writer's artistic concept in an attempt to move with the liberalization of the aesthetic norm, as well as the transformation of the pioneer myth in literature. The goal is to reveal the aesthetic-conceptual limitation of the norm imposed art, which not only reveals the truth about children's world but also hides something of it.

✉ **Prof. Dr. Petar Stefanov Petrov**

University of Veliko Turnovo "St. st. Cyril and Methodius"

2, T. Turnovski Str.

5003 Veliko Turnovo, Bulgaria

E-mail: pstefvt@abv.bg